

RENEŠANČNÍ KAMENICKÁ PRÁCE V PRAZE A OKOLÍ

Short Paper

Ing. arch. Michaela Smolíková
Fakulta architektury ČVUT
Školitel doc. Ing. Michael Rykl, Ph.D.

ABSTRAKT

V oboru dějin umění je převážně akceptován názor, že kamenické prvky renesančních staveb vznikaly na zakázku. U nejprestižnější profánní a sakrální architektury je toto tvrzení více než pravděpodobné, ale po pozorování staveb běžné stavební produkce, jako jsou například měšťanské domy, vzniká hypotéza: „Existovala v období raného novověku sériová výroba kamenických architektonických článků?“ Cílem výzkumu bude pokus o odpověď na tuto otázku na základě porovnávání jednotlivých kamenických článků renesančních staveb a hledání jejich tvarových shod.

1 ÚVOD

Na konci 15. století se v Praze objevuje nový způsob pojetí architektury – Renaissance. Nejstarší případ přijímání renesančních architektonických detailů v Praze známe v podobě renesančních ostění Vladislavského sálu na Pražském Hradě. Tato ostění (spolu s tištěnými architektonickými vzorníky) inspirovala místní mistry, kteří dále vytvářeli především kamenné renesanční články i na méně nákladných pražských stavbách, jako jsou měšťanské domy. K největšímu rozmachu renesanční architektury v Praze došlo po roce 1541, kdy velký požár zasáhl Malou Stranu a Pražský Hrad a bylo potřeba vybudovat nové stavby na místě vyhořelých. Ti nejbohatší si nechali povolat italské mistry, aby získali co nejčistší italské renesanční formy¹.

2 HYPOTÉZA

Převážně se předpokládá, že kamenické prvky renesančních staveb vznikaly na zakázku (nebo ve statích o renesanční architektuře není vůbec komentován způsob výroby kamenných stavebních dílců). U těch nejdražších zakázek² je toto tvrzení na místě, jako to bylo například u již zmiňovaných okenních ostění Vladislavského sálu.

Po pozorování staveb běžné stavební produkce, jako jsou například měšťanské domy, ale vzniká hypotéza: „Existovala v období raného novověku malosériová výroba kamenných architektonických článků?“. K této hypotéze dále nabádá skutečnost, že se v renesanci šířily architektonické traktáty s kresebnými ilustracemi „správného“ renesančního tvarosloví, znamená to, že byla poptávka po velmi podobných (nebo dokonce stejných) kamenických člancích. Zdá se logické, že kameníci připravovali nejprodávanější kousky do zásoby v méně vytížených měsících.

Kvůli nedostatku písemných pramenů, které pro Prahu z této doby máme dochované (například účty za kamenické práce) je pro objasnění této hypotézy nutná práce v terénu s existujícími renesančními kamenickými články.

3 CÍLE PRÁCE

3.1 STRATEGICKÝ CÍL

Strategickým cílem práce je dokázat nebo naopak označit za nepravděpodobnou hypotézu o existenci sériové výroby v kamenických dílnách v průběhu renesance. Pokud se odpověď na tuto

¹ HEROUT, Jan. *Prahou deseti staletí*. Praha: Orbis, 1972. ISBN 11-024-72

² Většina autorů, zabývajících se renesanční architekturou se zabývá právě nejprestižnějšími stavbami, jako jsou zámky, nebo jiné stavby majetných šlechtických rodů, např. VAŇKOVÁ-FREJKOVÁ, Olga. *Palladianismus v české renesanci*, 1941. nebo MUCHKA, Ivan P. *10 století architektury : Architektura renesanční*, 2001.

otázku ukáže jako pozitivní, je na místě dále zkoumat, zda k tomu dochází poprvé v období renesance v souvislosti se šířením nového slohu nebo zda k této „prefabrikaci“ docházelo už v období předcházejícím.

3.2 TAKTICKÉ CÍLE

V obecné rovině je cílem prohloubit poznání o práci kamenických a stavebních organizací ve sledovaném období. Uměleckou rovinu renesanční architektury zkoumalo již nespočet historiků umění, ale o technologické stránce stavební výroby v této době mnoho nevíme. Proto by mělo rozšířit toto poznání především provádění průzkumů v terénu.

Konkrétně se zaměřím na změny v procesu kamenické práce v průběhu 16. století.

Dále budu zkoumat vzory renesančních kamených prvků v Praze, navážu tak na práci Olgy Frejkové³ a na některé diplomové práce pod vedením Ing. Petra Macka⁴ na Univerzitě Karlově.

4 METODOLOGIE

4.1 REŠERŠE LITERATURY

Na začátku práce proběhne rešerše literatury, čerpáno bude z širokého okruhu publikací o obecné historii, dějinách architektury, dějinách obchodu atd.⁵ Dále bude velkou částí práce rešerše zpracovaných průzkumů a pasportů⁶ konkrétních historických staveb, které se budou nacházet v následném katalogu.

4.2 KATALOG KAMENICKÝCH PRVKŮ

Nejpodstatnější částí práce bude vytvoření katalogu zkoumaných kamenických prvků. Kromě průzkumu v terénu bude ke každému případu

zvlášť zpracována rešerše veškerých informací, které o stavbě v daném období lze zjistit. Kromě dokumentace samotného prvku bude důležité také zkoumání kontextu prvku – bude potřeba zpracování dílčích stavebně-historických průzkumů v případech, kde již existující průzkumy nebudou dostačující. Bude důležité odhalit případné druhotně použité prvky, které sice mohly být vytvořeny v námi sledovaném období, ale osazeny byly do stávající situace později (takové prvky mohly být navíc druhotně pozměněny). Použití předpřipraveného prvku by mohlo být také patrné ze samotné stavby v případech, kdy na sebe jednotlivé prvky nenasazují tak, jak by bylo podle renesančních principů vhodné.

Dokumentace prvku bude zahrnovat zaměření (analogicky a za pomoci vytvoření fotogrammetrického modelu programem Meshroom), petrografický rozbor, dataci (pokud bude možné ji určit) a zjistitelné historické souvislosti v době umístění prvku.

Jednotlivé zkoumané prvky budou zařazeny do skupin podle typu kamene⁷ a tvaru článku⁸.

5 STAV POZNÁNÍ

5.1 ROVINA TECHNOLOGICKÁ A ORGANIZAČNÍ

Zkoumané období s sebou nese výrazné sociální změny. Po celé Evropě dochází k růstu obyvatelstva a k zrychlující se urbanizaci. To souvisí také s rozvojem a adaptací řemeslných

³ FREJKOVÁ, 1941 (Pozn. 2)

⁴ Jedná se o dvě diplomové práce zpracované v nedávné době. BRABCOVÁ, Anna. *Italské inspirace středoevropské architektury*. 2015; RAMEŠOVÁ, Michaela. *Otázky saské renesance*. 2013

⁵ Z monografií například: BIALOSTOCKI, J. *The Art of the Renaissance in Eastern Europe, Hungary, Bohemia, Poland*; DANIEL, L. (a spol.). *Italská renesance a baroko ve střední Evropě*; EBELOVÁ, I. *Pražská a venkovská stavební řemesla v době renesance a baroka*, 2001; JANÁČEK, J. *Řemeslná výroba v českých městech v 16. století*, 1961; KALINA, P. *Benedikt Ried a počátky záalpské renesance*, 2009; ŠAMÁNKOVÁ, E. *Architektura pražské renesance*, 1961; a spousta dalších

⁶ Nacházející se především v archivech NPÚ, archivu Muzea města Prahy nebo v archivech města.

⁷ Především se bude jednat o různé druhy pískovce podle hrubosti a barevnosti, objevuje se ale také slivenecký mramor

⁸ Může se jednat o hlavice sloupů, patky, klenáky, konzoly a další

organizací na tyto změny⁹. Kameníci většinou pracovali ve formě huti, do cechů se začali organizovat v širším měřítku až od poloviny 17. století¹⁰, proto můžeme předpokládat inovační růst kameníků právě v 16. století¹¹.

Dalším možným faktorem přinášejícím nové inovace jsou příchozí italské řemeslníci, kteří si s sebou kromě nových architektonických forem přinášejí i nové pracovní zvyklosti, například oproti českým řemeslníkům byli zvyklí pracovat na více zakázkách najednou¹².

Při zkoumání možností prefabrikace kamene je nutností se zaměřit i na jiné materiály, které byly vyráběny sériově a mohly vést k myšlence předpřipravovat kamenické články. V první řadě se nabízí zkoumat terakotové dílce, které byly tvořeny za pomoci forem. K tomuto tématu se úzce váže téma Pernštejnů jakožto inovátorů směrem k sériové výrobě stavebních prvků vyrobených z terakoty i kamene¹³.

Hypotéza o prefabrikaci kamenických článků se objevuje ale i v dílech týkajících se staveb, které nepatřily do okruhu Pernštejnů¹⁴.

5.2 ŠÍŘENÍ RENESANČNÍCH VZORŮ

V této části je zkoumáno, jakými cestami a jakým způsobem se renesanční tvarosloví objevilo v Praze a (především) jak se následně šířilo v rámci města. Na našem území dochází k mísení tradiční (gotické) a renesanční architektury po formální i technologické stránce. Vznikají tak originální projevy české renesance¹⁵.

Přibližně od roku 1540 se objevují v Praze tištěné traktáty velkých italských architektů a teoretiků včetně grafických příloh. Tyto přílohy jsou používány jako vzor pro novou architekturu a mění tak zásadně vzhled středověké Prahy¹⁶. Šíření vzorníků přímo nabádá k hypotéze o prefabrikaci jednotlivých kamenických dílců, protože byly požadovány stejné formy různými stavebníky.

Nabízí se otázka, zda se renesance šířila shora, tedy na základě požadavků zadavatele stavby, nebo ji šířili italské stavitelé. Zdá se, že z počátku za přijetí renesančních forem mají zásluhu ti z nejbohatších objednatelů¹⁷ (počínaje králem na Pražském hradě a Pernštejnem na Moravě), je ale možné, že po zdomácnění renesance na našem území jsou u běžné stavební produkce šířiteli konkrétních forem i řemeslníci (stavebník si mohl například vybrat z omezeného katalogu

⁹ DE MOOR, Tine. The Silent Revolution: A New Perspective on the Emergence of Commons, Guilds, and Other Forms of Corporate Collective Action in Western Europe, 2008. In: *International Review of Social History*, vol. 53; dále OGILVIE, Sheilagh. The Economics of Guilds, 2014. *Journal of economic perspectives*, vol. 28, no. 4.

¹⁰ EBELOVÁ, Ivana. Mistrovské kusy stavebních řemeslníků v cechovních artikulech 16. – 18. století, 1995. In: *Historia docet: sborník prací k počtě šedesátých narozenin prof. PhDr. Ivana Hlaváčka, CSc*

¹¹ Jak poukazuje OGILVIE, 2014 (pozn. 9), Čechy měly tendenci bojkotovat inovace oproti volným organizacím, které se v tomto směru mohly rychleji rozvíjet, protože cítily větší konkurenční tlak.

¹² EBELOVÁ, 2001 (pozn. 5)

¹³ Původem terakotových článků pražské renesanční architektury se zabýval např.: CHLÍBEC, Jan.

Italská inspirace terakotových reliéfů Pernštejnského paláce na Pražském hradě, 2009., kde předpokládá dovoz těchto článků z Itálie, dále CHOTĚBOR, Petr. Palác Pernštejnů na Pražském hradě, 1995. In: *Pernštejnové v českých dějinách: Sborník příspěvků z konference konané 8.-9. 9. 1993 v Pradubicích*. K typovosti stavebních článků na Pernštejnských stavbách SEDLÁK, Jan; Pernštejnské stavby na Českomoravské vysočině v kontextu české architektury přelomu gotiky a renesance, 1980. In: *Památky a příroda* 5, č.8; dále HLOBIL, Ivo; PETRŮ, Eduard. *Humanismus a raná renesance na Moravě*, 1992; dále ŠAMÁNKOVÁ, 1961 (pozn. 5).

¹⁴ Předpoklad prefabrikace otesaných kvádrů a drobnějších profilů na kostele Nanebevzetí Panny Marie v Mostě popisuje MYŠIČKA, Martin. *Rejstřík stavby děkanského kostela Nanebevzetí Panny Marie v Mostě 1517-1517*, 2006.

¹⁵ MENCL, Václav. *Tisíc a sto let české stavební tvorby*, 1957; dále KALINA, 2009 (pozn. 5); dále MUCHKA, 2001 (pozn. 2)

¹⁶ KALINA, Pavel; KOŤÁTKO, Jiří. *Praha 1310-1419: kapitoly o vrcholné gotice*, 2004

¹⁷ MACEK, Josef. Hlavní problémy renesance v Čechách a na Moravě. In: *Studia Comeniana et Historica* 35, 1998

prvků, které řemeslník vyrábí). Tato hypotéza bude nadále rozvíjena.

5.1 PRAKTICKÁ ČÁST

5.1.1 Limity tvaru

Při dokumentaci je důležité brát v potaz změny tvaru zaměřovaného článku, které proběhly od momentu jeho stvoření po současnost. Jedná se jednak o úbytek materiálu zvětráváním či změny tvaru vzniklé lidskou činností (porušení v soklových partiích vjezdu, restaurátorská činnost, vrstvení nátěrů, atp.).

5.1.2 Limity způsobu dokumentace

Při analogickém měření pomocí různých měřících pomůcek (hřeben na snímání profilace, průměrka, svinovací metr, atd.) je největším limitem lidský faktor, například při snímání hřebenu může dojít k posunutí jehel při manipulaci. Při vytváření fotogrammetrických modelů, které jsou vytvářeny za pomoci programu Meshroom a následně upravovány programem Cloud Compare, mohou způsobovat nedokonalosti modelu: nízká kvalita fotografií, nedostatek pořizovaných fotografií, lesklost nebo transparentnost snímaného materiálu (poslední dva zmiňované možné problémy mohou být vyřešeny tzv. sublimačním sprej). Dalším limitem obecně pro pořizování měřické dokumentace prvků je přístupnost do objektu, kde se prvky nacházejí a výšková dosažitelnost běžným žebříkem.

5.1.2 Zdokumentované kamenické prvky

Zaměření doposud proběhlo ve čtyřech objektech, na Malé Straně čp. 56, na Starém Městě čp. 530 a čp. 475 a na Zámku v Lobkovicích u Neratovic. Celkem byly zaměřeny čtyři různé pískovcové sloupy, pět patečních říms, dva pedestaly, dva portály a tři okenní či portálové římsy.

6 ZÁVĚR

Do této chvíle se nepodařilo objevit shodné prvky kvůli nedostatku zkoumaných článků. Pokud se podaří při budoucím zaměřování odhalit identické prvky na různých stavbách, můžeme to považovat za doklad existence šablon

kamenických organizací a tím i sériovou výrobu kamenických prvků. Avšak i v případě, kdy identické prvky nenalezneme, nemůžeme sériovou výrobu vyloučit, zvláště, pokud objevíme více situací, kde jsou kamenické prvky použity nedokonale.